

Przestrzenie euklidesowe afiniczne

Celem dzisiejszego wykładu jest zaprezentowanie najprostszych pojęć związanych z rozważaniem na rzeczywistej przestrzeni afinicznej struktury przestrzeni euklidesowej. Uzyskamy w ten sposób „dostęp” do wielu obiektów geometrycznych znanych ze szkoły oraz otworzą się przez nami nowe interesujące obszary (na które nie ma czasu w ramach tego wykładu): geometrie afiniczna, wypukła i kombinatoryczna, przestrzenie rzutowe, przestrzenie Grassmanna itd. Pouczające będzie jednak zobaczyć jak język algebraiczny ujednocila szereg rachunków geometrycznych, choćby w odniesieniu do pojęć szkolnych. Zaczniemy od definicji przestrzeni euklidesowej afinicznej.

Definicja 67. Parę $(H, \langle \cdot, \cdot \rangle)$, gdzie:

- H jest skończeniem wymiarową przestrzenią afiniczną nad $\mathbb{R}$,
- $\langle \cdot, \cdot \rangle : T(H) \times T(H) \rightarrow \mathbb{R}$ jest iloczynem skalarnym

nazywamy PRZESTRZENIĄ EUKLIDESOWĄ AFINICZNĄ.

Każda przestrzeń euklidesowa liniowa jest przestrzenią euklidesową afiniczną. Jeśli M jest podprzestrzenią przestrzeni afinicznej euklidesowej $(H, \langle \cdot, \cdot \rangle)$, to $(M, \langle \cdot, \cdot \rangle|_M)$ jest przestrzenią euklidesową afiniczną. W szczególności każda podprzestrzeń afiniczna przestrzeni euklidesowej liniowej jest przestrzenią euklidesową afiniczną.

Definicja 68. Niech $(H, \langle \cdot, \cdot \rangle)$ będzie przestrzenią euklidesową afiniczną. ODLEGŁOŚCIĄ punktów $p, q \in H$ nazywamy długość wektora łączącego p z q . Liczbę tę oznaczamy $\rho(p, q)$. Zatem $\rho(p, q) = \|\vec{pq}\|$.

To, co najczęściej nazywa się w potocznym matematycznym języku odległością euklidesową punktów $a = (a_1, \dots, a_n)$, $b = (b_1, \dots, b_n)$ w przestrzeni $\mathbb{R}^n$, to norma wektora $\|\vec{ab}\|$ przy standardowym iloczynie skalarnym dana wzorem:

$$\rho(a, b) = \sqrt{(a_1 - b_1)^2 + \dots + (a_n - b_n)^2}.$$

Na przykład w $\mathbb{R}^2$ ze standardowym iloczynie skalarnym odległość punktów $(6, 1, 4), (2, 3, 1)$ to

$$\rho((6, 1, 4), (2, 3, 1)) = \sqrt{(6 - 2)^2 + (1 - 3)^2 + (4 - 1)^2} = \sqrt{29}.$$

W części „liniowej” też nie dotykamy algebry wieloliniowej, co wymagałoby osobnego semestralnego wykładu.

Niestandardowe odległości euklidesowe wyrażają się „jakościowo” identycznymi wzorami. Dla nas umiejętność liczenia niestandardowej odległości w $\mathbb{R}^n$ jest istotna, natomiast z szerszego punktu widzenia stosuje się jednolite nazewnictwo.

Fakt 89. Dla punktów p, q, r przestrzeni euklidesowej afinicznej mamy:

(a) $\rho(p, q) = 0 \Leftrightarrow p = q$,

(b) $\rho(p, q) = \rho(q, p)$,

(c) $\rho(p, q) + \rho(q, r) \geq \rho(p, r)$.

Dowód. Dówód (a): $\|\vec{p\dot{q}}\| = 0 \iff \vec{p\dot{q}} = 0 \iff p = q$. Punkt (b) wynika z formuły: $\|\vec{p\dot{q}}\| = \|-\vec{q\dot{p}}\|$, a punkt (c) z nierówności trójkąta dla przestrzeni euklidesowych liniowych, czyli: $\|\alpha\| + \|\beta\| \geq \|\alpha + \beta\|$. Mamy zaś: $\vec{p\dot{r}} = \vec{p\dot{q}} + \vec{q\dot{r}}$, więc $\|\vec{p\dot{q}}\| + \|\vec{q\dot{r}}\| \geq \|\vec{p\dot{r}}\|$. $\square$

Na kolejnych latach studiów dowiedzie się Państwo, że wiele innych rzeczywistych funkcji (niż zdefiniowana wyżej norma różnicy wektorów zadająca „odległość euklidesową”) na zbiorze $X \times X$ spełnia warunki (a)-(c) podane wyżej. Funkcje te nazywane są ogólnie METRYKAMI. Wiele z nich można określić w $\mathbb{R}^n$. Przykładem jest „metryka miejska” – dla punktów $a = (a_1, \dots, a_n), b = (b_1, \dots, b_n)$ w $\mathbb{R}^n$ określamy: $\mu(a, b) = |a_1 - b_1| + \dots + |a_n - b_n|$. Można liczyć „odległości” obiektów niekoniecznie przypominających geometryczne, na przykład definiując

- METRYKĘ RZĘDU: dla $A, B \in M_n(K)$ określamy $d(A, B) = r(A - B)$,
- ODLEGŁOŚĆ HAMMINGA dwóch słów długości n nad alfabetem Σ : liczba pozycji, na których słowa się różnią. Na przykład odległość między ZAGRABIĆ i ZATRABIĆ wynosi 3,
- ODLEGŁOŚĆ GEODEZYJNĄ wierzchołków grafu: długość najkrótszej ścieżki (geodezyjnej) między wierzchołkami grafu (jeśli dwa wierzchołki nie są połączone to za ich odległość przyjmuje się ∞).

Kluczowym narzędziem w przestrzeniach euklidesowych liniowych są bazy prostopadłe i bazy ortonormalne. Podobnie jest w przestrzeniach afinicznych. Chcemy bowiem (choćby) wyznaczać odległości nie tylko pomiędzy punktami, ale też pomiędzy podzbiarami, a zwłaszcza podprzestrzeniami afinicznymi – na przykład odległość punktu od prostej, odległość dwóch prostych równoległych itd.

Definicja 69. Mówimy, że układ $p_0; \alpha_1, \dots, \alpha_n$ jest UKŁADEM BAZOWYM PROSTOPADŁYM (odpowiednio: UKŁADEM BAZOWYM ORTONORMALNYM) przestrzeni euklidesowej afinicznej $(H, \langle, \rangle)$, jeśli p_0 jest punktem przestrzeni H oraz $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ jest bazą prostopadłą (odpowiednio: bazą ortonormalną) przestrzeni euklidesowej liniowej $(T(H), \langle, \rangle)$.

Z istnienia baz prostopadłych i baz ortonormalnych przestrzeni euklidesowych liniowych wynika oczywiście istnienie układów bazowych prostopadłych i układów bazowych ortonormalnych przestrzeni euklidesowych afinicznych.

Przykład. Niech $H = \{(x_1, x_2, x_3) \in \mathbb{R}^3 \mid 2x_1 + x_2 - 3x_3 = 4\}$ i niech $\langle \cdot, \cdot \rangle$ będzie standardowym iloczynem skalarnym w $\mathbb{R}^3$. Wówczas

$$(1, 2, 0); (1, 1, 1), (4, -5, 1)$$

jest prostopadłym układem bazowym przestrzeni afinicznej $(H, \langle \cdot, \cdot \rangle|_H)$, a układ

$$(1, 2, 0); \frac{1}{\sqrt{3}}(1, 1, 1), \frac{1}{\sqrt{42}}(4, -5, 1)$$

jest ortonormalnym układem bazowym tej przestrzeni.

Definicja 70. Niech $(H, \langle \cdot, \cdot \rangle)$ będzie przestrzenią euklidesową afiniczną i niech $M \subseteq H$ będzie podprzestrzenią przestrzeni H . **RZUTEM PROSTOPADŁYM** na M nazywamy przekształcenie afiniczne $f : H \rightarrow H$ będące rzutem na M wzdłuż $q + T(M)^\perp$, dla pewnego $q \in H$. **SYMETRIĄ PROSTOPADŁĄ** względem M nazywamy przekształcenie afiniczne $g : H \rightarrow H$ będące symetrią względem M wzdłuż $q + T(M)^\perp$, dla pewnego $q \in H$.

Zgodnie z definicją afinicznych rzutów i symetrii równoległych wybór punktu $q \in H$ jest tu dowolny; wynik jest ten sam dla wszystkich q . Zauważmy też, że jeśli $f : H \rightarrow H$ jest afinicznym rzutem prostopadłym na M , to jego pochodna $f' : T(H) \rightarrow T(H)$ jest rzutem prostopadłym na $T(M)$, podobnie dla symetrii.

Fakt 90. Niech $M \subseteq H$ będzie podprzestrzenią przestrzeni euklidesowej afinicznej $(H, \langle \cdot, \cdot \rangle)$. Niech p_0 będzie punktem przestrzeni M , niech $\alpha_1, \dots, \alpha_k$ będzie bazą prostopadłą przestrzeni $T(M)$ i niech $\alpha_{k+1}, \dots, \alpha_n$ będzie bazą przestrzeni $T(M)^\perp$. Wówczas dla każdego wektora $\alpha \in T(H)$ rzut prostopadły punktu $p_0 + \alpha$ na M wynosi:

$$p_0 + \frac{\langle \alpha, \alpha_1 \rangle}{\langle \alpha_1, \alpha_1 \rangle} \alpha_1 + \dots + \frac{\langle \alpha, \alpha_k \rangle}{\langle \alpha_k, \alpha_k \rangle} \alpha_k,$$

a obraz punktu $p_0 + \alpha$ w symetrii prostopadłej względem M wynosi:

$$p_0 + \left(\frac{\langle \alpha, \alpha_1 \rangle}{\langle \alpha_1, \alpha_1 \rangle} \alpha_1 + \dots + \frac{\langle \alpha, \alpha_k \rangle}{\langle \alpha_k, \alpha_k \rangle} \alpha_k \right) - \left(\frac{\langle \alpha, \alpha_{k+1} \rangle}{\langle \alpha_{k+1}, \alpha_{k+1} \rangle} \alpha_{k+1} + \dots + \frac{\langle \alpha, \alpha_n \rangle}{\langle \alpha_n, \alpha_n \rangle} \alpha_n \right).$$

Jeśli powyższy układ bazowy jest ortonormalny, to rzut prostopadły punktu $p_0 + \alpha$ na M wynosi:

$$p_0 + \langle \alpha, \alpha_1 \rangle \alpha_1 + \dots + \langle \alpha, \alpha_k \rangle \alpha_k,$$

zaś obraz punktu $p_0 + \alpha$ w symetrii prostopadłej względem M wynosi:

$$p_0 + (\langle \alpha, \alpha_1 \rangle \alpha_1 + \dots + \langle \alpha, \alpha_k \rangle \alpha_k) - (\langle \alpha, \alpha_{k+1} \rangle \alpha_{k+1} + \dots + \langle \alpha, \alpha_n \rangle \alpha_n).$$

Definicja 71. Niech $(H, \langle \cdot, \cdot \rangle)$ będzie przestrzenią euklidesową afiniczną. **ODLEGŁOŚCIĄ PUNKTU** $p \in H$ DO PODPRZESTRZENI $M \subseteq H$ nazywamy odległość punktu p od jego rzutu prostopadłego na M . Odległość tę oznaczamy $\rho(p, M)$.

Fakt 91. Jeśli M jest podprzestrzenią przestrzeni euklidesowej afinicznej H i p jest punktem przestrzeni H , to dla każdego punktu $q \in M$ zachodzi $\rho(p, q) \geq \rho(p, M)$.

Dowód. Niech p_0 będzie rzutem prostopadłym punktu p na M . Mamy zatem $\rho(p, M) = \rho(p, p_0)$. Przy tym $\overrightarrow{pp_0} \perp \overrightarrow{p_0q}$, dla każdego $q \in M$. Zatem z twierdzenia Pitagorasa $\|\overrightarrow{pq}\|^2 = \|\overrightarrow{pp_0}\|^2 + \|\overrightarrow{p_0q}\|^2$, a stąd

$$\rho(p, q) = \|\overrightarrow{pq}\| \geq \|\overrightarrow{pp_0}\| = \rho(p, p_0).$$

□

Przykład. W przestrzeni afinicznej $(\mathbb{R}^3, \langle, \rangle_{st})$ rozpatrzmy:

$$M = (2, 3, 1) + \text{lin}((1, 2, -1)) \quad \text{i punkt} \quad p = (5, 4, 7) \notin M.$$

Mamy $p = (2, 3, 1) + (3, 1, 6)$, a więc rzut prostopadły p na M to

$$(2, 3, 1) + \frac{\langle (3, 1, 6), (1, 2, -1) \rangle}{\langle (1, 2, -1), (1, 2, -1) \rangle} (1, 2, -1) = (2, 3, 1) - \frac{1}{6} (1, 2, -1) = \left(\frac{11}{6}, \frac{16}{6}, \frac{7}{6} \right).$$

A zatem odległość punktu p od prostej M równa jest

$$\rho \left((5, 4, 7), \left(\frac{11}{6}, \frac{16}{6}, \frac{7}{6} \right) \right) = \left\| \frac{1}{6} (19, 8, 35) \right\| = \frac{\sqrt{1650}}{6} = \sqrt{\frac{275}{6}}$$

Udowodnijmy teraz wynikający z powyższych obserwacji wzór na odległość punktu od podprzestrzeni wymiaru o 1 mniejszego niż cała przestrzeń afiniczna. Uogólnia on znany ze szkoły wzór na odległość punktu od prostej na płaszczyźnie.

Fakt 92. W przestrzeni euklidesowej afinicznej $\mathbb{R}^n$ ze standardowym iloczynem skalarnym niech M będzie podprzestrzenią opisaną równaniem $a_1x_1 + \dots + a_nx_n = b$, gdzie $(a_1, \dots, a_n) \neq (0, \dots, 0)$. Wówczas odległość punktu $p = (y_1, \dots, y_n)$ od M wynosi:

$$\rho(p, M) = \frac{|a_1y_1 + \dots + a_ny_n - b|}{\sqrt{a_1^2 + \dots + a_n^2}}.$$

Wzór ten uogólnia się bez zmian na dowolną przestrzeń euklidesową afiniczną $(H, \langle, \rangle)$ i jej podprzestrzeń M wymiaru $\dim H - 1$ pod warunkiem, że

$$M = \{p_0 + x_1\alpha_1 + \dots + x_n\alpha_n \mid a_1x_1 + \dots + a_nx_n = b\},$$

$$p = p_0 + y_1\alpha_1 + \dots + y_n\alpha_n$$

dla pewnego ortonormalnego układu bazowego $p_0, \alpha_1, \dots, \alpha_n$ w H .

Dowód. Niech q będzie rzutem prostopadłym punktu p na M . Wówczas, jak wiemy z wcześniejszych wykładów $\rho(p, M) = \|p - q\|$. Jak wiadomo $p - q \in T(M)^\perp$. Przestrzeń $T(M)$ jest opisana równaniem $a_1x_1 + \dots + a_nx_n = 0$, a zatem wektor z $T(M)$ należy do $T(M)$ wtedy i tylko wtedy gdy jest on prostopadły do wektora $(a_1, \dots, a_n)$ (bo mamy standardowy iloczyn skalarny). Stąd

$$\begin{aligned} T(M) &= \text{lin}((a_1, \dots, a_n))^\perp, \\ T(M)^\perp &= (\text{lin}((a_1, \dots, a_n))^\perp)^\perp = \text{lin}((a_1, \dots, a_n)). \end{aligned}$$

Niech $q = (z_1, \dots, z_n)$. Skoro $p - q \in T(M)^\perp$, to istnieje takie $t \in \mathbb{R}$, że $p - q = t(a_1, \dots, a_n) = (y_1 - z_1, \dots, y_n - z_n)$. A zatem

$$\rho(p, M) = \|p - q\| = |t| \sqrt{a_1^2 + \dots + a_n^2}. \quad (\spadesuit)$$

Wyliczmy teraz wartość t :

$$\begin{aligned} t(a_1^2 + \dots + a_n^2) &= \langle t(a_1, \dots, a_n), (a_1, \dots, a_n) \rangle = \\ &= \langle (y_1 - z_1, \dots, y_n - z_n), (a_1, \dots, a_n) \rangle = \\ &= a_1y_1 + \dots + a_ny_n - a_1z_1 - \dots - a_nz_n = \\ &= a_1y_1 + \dots + a_ny_n - b, \end{aligned}$$

przy czym równość $a_1z_1 - \dots - a_nz_n = b$ wynika stąd, że $q \in M$. A więc

$$t = \frac{a_1y_1 + \dots + a_ny_n - b}{a_1^2 + \dots + a_n^2}.$$

Wstawiamy wyliczone $|t|$ do $(\spadesuit)$ dostajemy:

$$\rho(p, M) = \left| \frac{a_1y_1 + \dots + a_ny_n - b}{a_1^2 + \dots + a_n^2} \right| \cdot \sqrt{a_1^2 + \dots + a_n^2} = \frac{|a_1y_1 + \dots + a_ny_n - b|}{\sqrt{a_1^2 + \dots + a_n^2}}.$$

□

Jako ćwiczenie pozostawiam Czytelnikowi pokazanie formuł związanych z odległością prostych, opartych o pojęcie iloczynu wektorowego.

Fakt 93. *Przypuśćmy, że $L_1 = p_1 + \text{lin}(v_1)$ oraz $L_2 = p_2 + \text{lin}(v_2)$ są prostymi w przestrzeni $\mathbb{R}^3$. Wykaż, że:*

1. *gdy proste L_1 oraz L_2 są równoległe, to*

$$\rho(L_1, L_2) = \frac{\|v_1 \times \overrightarrow{p_1p_2}\|}{\|v_1\|} = \frac{\|v_2 \times \overrightarrow{p_1p_2}\|}{\|v_2\|}.$$

2. *gdy proste L_1 oraz L_2 nie są równoległe, to*

$$\rho(L_1, L_2) = \frac{|\langle v_1 \times v_2, \overrightarrow{p_1p_2} \rangle|}{\|v_1 \times v_2\|}.$$

Na koniec przedstawimy, zgodnie z obietnicą, pewne rozważania dotyczące objętości w kontekście przestrzeni afinicznych. Wspominaliśmy już o równoległościanach, a w uzupełnieniu ostatniego wykładu mówiliśmy o ich objętości. Powiedzmy teraz coś o wielowymiarowych odpowiednikach trójkątów.

Definicja 72. Niech $p_0, \dots, p_n$ będzie afinicznie niezależnym układem punktów. Zbiór kombinacji afinicznych punktów $p_0, \dots, p_n$ o nieujemnych wagach oznaczamy przez $S(p_0, \dots, p_n)$ i nazywamy **n -WYMIAROWYM SYMPLEKSEM ROZPIĘTYM NA PUNKTACH (LUB: O WIERZCHOŁKACH) $p_0, \dots, p_n$.**

- Sympleks 1-miarowy nazywamy ODCINKIEM.
- Sympleks 2-wymiarowy nazywamy TRÓJKĄTEM.
- Sympleks 3-wymiarowy nazywamy CZWOROŚCIANEM.

Zarówno dla sympleksów, jak i dla równoległościanów można (także w kontekście afinicznym) mówić k -wymiarowej mierze (objętości) opartej o pojęcie wyznacznika Grama.

Definicja 73. Niech $S = S(p_0, \dots, p_k)$ będzie k -wymiarowym sympleksem w $(H, \langle, \rangle)$. Przez k -wymiarową miarę (lub k -wymiarową objętość) sympleksu S rozumiemy liczbę:

$$\mu_k(S) = \frac{1}{k!} \sqrt{W(\vec{p_0 p_1}, \dots, \vec{p_0 p_k})}.$$

Czytelnik powinien rozpoznać w powyższej formule wzory na pole trójkąta i objętość ostrosłupa trójkątnego. Sama definicja stawia jednak nowe pytania: czy „miara”, o której mówimy to jest „prawdziwe pole”? Albo pytając inaczej: czy miary określone osobno dla równoległościanów i sympleksów można rozszerzyć do miar obejmujących ogólniejsze rodziny zbiorów? A jeśli tak, to jakie to zbiory? To pytanie jest zaskakująco trudne, ale i niezwykle ważne.

Skąd czynnik $1/k!$ w definicji miary k -wymiarowej sympleksu? Rozumować można na wiele sposobów. W dodatku przedstawimy szkic podejścia wywodzącego się z analizy. Na poziomie intuicyjnym wyjaśnienie jest następujące. Mając równoległościan $R(p_0; \alpha_1, \dots, \alpha_k)$ możemy rozważyć wszystkie sympleksy rozpięte przez pewne k wierzchołków tego równoległościanu, w tym p_0 oraz przeciwległy, czyli $p_0 + \alpha_1 + \dots + \alpha_k$. Zgodnie z naszą definicją wszystkie te sympleksy mają tę samą objętość. A jest ich przecież $k!$ Czy Czytelnik wie jak to pokazać? Wskazówka: wybierając taki sympleks trzeba określić w jakiej kolejności poruszamy się po wierzchołkach równoległościanu w kierunku k wektorów α_i , które go rozpinają. Zatem sympleksy te są w bijekcji ze zbiorem permutacji zbioru k -elementowego...

Uzupełnienie. Odległość podzbiorów przestrzeni afinicznych

Na wykładzie wspomnieliśmy o odległości punktu od podprzestrzeni i w świetle Faktu 91 narzuca się następująca definicja.

Definicja 74. Niech X, Y będą niepustymi podzbiorem przestrzeni afinicznej euklidesowej $(H, \langle, \rangle)$. Odległością podzbiorów X, Y nazywamy liczbę:

$$\rho(X, Y) = \inf_{x \in X, y \in Y} \|x - y\|.$$

Ta definicja jest bardzo ogólna i dopuszcza sytuację, gdy rozłączne podzbiory mają odległość zero. Wystarczy na prostej $\mathbb{R}$ ze standardową odległością zadana przez wartość bezwzględną przyjąć $X = \{0\}$ oraz $Y = (0, 1)$. W przypadku jednak, gdy X, Y są przestrzeniami afinicznymi taka sytuacja nie może mieć miejsca. Zachodzi następujący fakt.

Fakt 94. Załóżmy, że $A, B \neq \emptyset$ są podprzestrzeniami afinicznej przestrzeni euklidesowej X . Udowodnij, że jeżeli $A \cap B = \emptyset$, to istnieje prosta $L \subseteq X$ prostopadła do A i B , spełniająca $L \cap A \neq \emptyset, L \cap B \neq \emptyset$. Dla dowolnych punktów $p \in L \cap A$ oraz $q \in L \cap B$ mamy $\rho(A, B) = \|\vec{pq}\|$.

Dowód. Twierdzimy, że skoro $A \cap B = \emptyset$, to $T(A) + T(B) \neq T(X)$. Inaczej bowiem biorąc dowolne punkty $a \in A$ oraz $b \in B$ mielibyśmy, że $\vec{ab} \in T(A) + T(B)$, czyli $\vec{ab} = v_a + v_b$, gdzie $v_a \in T(A)$ oraz $v_b \in T(B)$. Wtedy jednak $a + v_a = b - v_b$. Lewa strona należy do A , a prawa do B , co jest niemożliwe. A zatem $(T(A) + T(B))^\perp \neq \emptyset$.

Weźmy $a \in A$ oraz $b \in B$ oraz zrzućmy wektor $\vec{ab}$ na $(T(A) + T(B))^\perp$. Twierdzimy, że ten rzut nie zależy od wyboru a, b . Weźmy bowiem $c \in A$ oraz $d \in B$ i również zrzućmy $\vec{cd}$ na $(T(A) + T(B))^\perp$. Dokładniej, niech $b - a = v_1 + v_2$ oraz $d - c = v'_1 + v'_2$, gdzie $v_1, v'_1 \in T(A) + T(B)$ oraz $v_2, v'_2 \in (T(A) + T(B))^\perp$. Wówczas:

$$b - a - (d - c) = (b - d) + (c - a) \in T(A) + T(B)$$

Jednak powyższa suma równa jest $v_1 + v_2 - v'_1 - v'_2$. Oznacza to, że $v_2 - v'_2 \in T(A) + T(B)$, a w konsekwencji: $v_2 - v'_2 = 0$, bo przecież $v_2 - v'_2 \in (T(A) + T(B))^\perp$. Dostaliśmy więc $v_2 = v'_2$. Ale v_2 to rzut $\vec{ab}$ na $(T(A) + T(B))^\perp$, zaś v'_2 to rzut $\vec{cd}$ na $(T(A) + T(B))^\perp$, czyli mamy to, co chcieliśmy: rzut nie zależy od wyboru $a \in A, b \in B$.

Wniosek jest taki, że jeśli $A \cap B = \emptyset$, to odległość pomiędzy podprzestrzeniami A oraz B jest długością rzutu wektora łączącego dowolny punkt z A z dowolnym punktem z B na $(T(A) + T(B))^\perp$. Dlaczego? Co z szukaną prostą? Wśród wszystkich możliwych wektorów łączących $\vec{ab}$, dla $a \in A, b \in B$, któryś jest w $(T(A) + T(B))^\perp$. Punkty, które łączy rozpinają szukaną prostą. Ich odległość to odległość A od B . $\square$

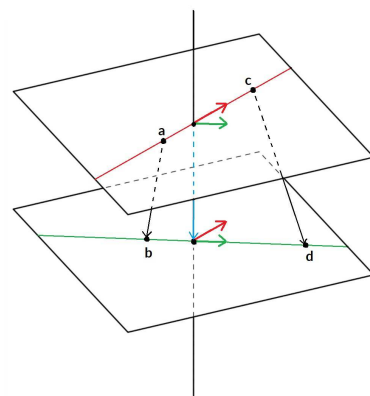
Czy widać, że rzutować mogliśmy wzdłuż dowolnej podprzestrzeni C takiej, że $T(X) = (T(A) + T(B)) \oplus C$? Co to znaczy geometrycznie?

Geometrycznie sprawa jest prosta i można ją sobie zobrazować próbując wyznaczyć odległość dwóch nieprzecinających się prostych A oraz B w przestrzeni trójwymiarowej afinicznej. Proste te mogą być równoległe, czyli $T(A) = T(B)$ lub skośne, czyli $T(A) \cap T(B) = \{0\}$.

Mamy $A = a + T(A)$ oraz $B = b + T(B)$ i te przestrzenie afiniczne możemy zawrzeć w dwóch równoległych przestrzeniach:

$$A' = a + T(A) + T(B), \quad B' = b + T(A) + T(B).$$

W przypadku prostych skośnych podprzestrzenie A' oraz B' to płaszczyzny równoległe zawierające proste A oraz B . Odległość tych płaszczyzn wyznaczamy zgodnie z dowodem twierdzenia: rzutujemy dowolny wektor łączący $a \in A$ oraz $b \in B$ na $(T(A) + T(B))^\perp$ i bierzemy normę uzyskanego rzutu. Wynik nie zależy od wyboru a, b .

Warto zwrócić uwagę również na inny aspekt, mianowicie na problem wyznaczania odległości punktu p od podprzestrzeni afinicznej X . Można to robić na kilka sposobów.

1. Wyznaczyć rzut prostopadły q punktu p na X i wyznaczyć $\|\vec{pq}\|$.
2. Mając parametryzację X postaci

$$\mathbb{R}^k \ni (s_1, s_2, \dots, s_k) \mapsto f(s_1, s_2, \dots, s_k) \in X$$

minimalizować wartość funkcji

$$\|f(s_1, s_2, \dots, s_k) - p\|$$

po wszystkich k -tkach $(s_1, s_2, \dots, s_k) \in \mathbb{R}^n$.

3. Można wreszcie rozważyć bazę przestrzeni stycznej $T(X)$ złożoną z wektorów $\alpha_1, \dots, \alpha_k$ oraz wziąć dowolny punkt $r \in X$. Wówczas odległość p od X jest jednocześnie wysokością równoległoscianu rozpiętego na wektorach $\alpha_1, \dots, \alpha_k, \vec{pr}$ opuszczoną z punktu p na X . A tę wysokość możemy wyznaczyć za pomocą Faktu 82. Mamy stąd:

$$\rho(p, X) = \sqrt{\frac{W(\alpha_1, \dots, \alpha_k, \vec{pr})}{W(\alpha_1, \dots, \alpha_k)}}.$$

Zachęcam Czytelnika do dowodu tych obserwacji. Każda z nich może być wygodna w zależności od opisu przestrzeni afinicznej X .

Dodatek. Miara Jordana i zasada Cavalieriego

Materiał przedstawiony w tym dłuższym niż zwykle dodatku, ma na celu wprowadzenie Państwa (bez szczegółów) w jedną z kluczowych obserwacji analitycznych prowadzących do wyznaczania objętości zbiorów... no właśnie, jakich? Zbiory te nazwiemy w tym dodatku mierzalnymi w sensie Jordana. Chciałbym pokazać jak wprowadzona przez nas definicja miary równoległoscianu wiąże się z definicją miary sympleksu, oraz innych obiektów. Wyjaśnienie podane na końcu wykładu zyska w ten sposób znacznie szerszy kontekst.

Naszym celem jest określenie miary Jordana. Jest to sposób wyznaczania miary n -wymiarowej μ_n w przestrzeni $\mathbb{R}^n$, którą przypisujemy coraz bardziej skomplikowanym podzbiорom przestrzeni afinicznej, począwszy od równoległoscianów. Robimy to w trzech krokach.

- **Krok 1.** Bierzemy przestrzeń $\mathbb{R}^n$ i ustalamy w niej bazę $\mathcal{A}$. Niech $P_1, \dots, P_s$ będzie zbiorem równoległoscianów rozpiętych przez skalarne wielokrotności wektorów z $\mathcal{A}$ o rozłącznych wnętrzach. Wówczas określamy $\mu_n(P_1 \cup \dots \cup P_s) = \mu_n(P_1) + \dots + \mu_n(P_s)$.

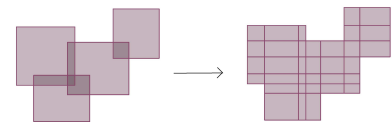
- **Krok 2.** Rozważamy zbiór równoległoscianów $P_1, \dots, P_s$ rozpiętych przez skalarne wielokrotności wektorów z $\mathcal{A}$, ale nie zakładamy, że ich wnętrza są rozłączne.

Nietrudno widzieć, że można dokonać ich dekompozycji na sumę prostokątów $Q_1, \dots, Q_r$ o rozłącznych wnętrzach, jak w poprzednim kroku. Okazuje się (to trzeba udowodnić), że niezależnie od wybranej dekompozycji wartość $\mu_n(Q_1 \cup \dots \cup Q_r)$ jest taka sama, co pozwala rozszerzyć definicję funkcji μ_n na zbiory $P_1 \cup \dots \cup P_s$.

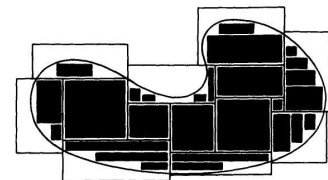
Uzyskaliśmy zatem nową klasę zbiorów, na której mamy miarę μ_n – są to zbiory równoległoscianów równoległych do ustalonej bazy $\mathbb{R}^n$. Czas na argument analityczny.

- **Krok 3.** Bierzemy podzbiór **ograniczony** $\Omega \subset \mathbb{R}^n$, to znaczy: Ω jest zawarty w pewnym równoległoscianie.
  - Przez **miarę zewnętrzną** zbioru Ω , ozn. $\overline{\mu_n(\Omega)}$, określamy infimum po wszystkich sumach skończonych $\mu_n(P_1) + \dots + \mu_n(P_s)$, gdzie $P_1, \dots, P_s$ są równoległoscianami (jak w poprzednich krokach) takimi, że $\Omega \subseteq P_1 \cup \dots \cup P_n$.
  - Przez **miarę wewnętrzną** zbioru Ω , ozn. $\mu_n(\Omega)$, określamy supremum po wszystkich sumach skończonych $\mu_n(Q_1) + \dots + \mu_n(Q_r)$, gdzie $Q_1, \dots, Q_r$ są równoległoscianami (jak w poprzednich krokach) takimi, że: $\Omega \supseteq Q_1 \cup \dots \cup Q_r$.

W trakcie studiów poznają Państwo różne klasy zbiorów mierzalnych, zarówno w ramach kursu analizy, jak i teorii miary czy rachunku prawdopodobieństwa (najważniejszym będzie miara Lebesgue'a).

Przykład dekompozycji zbioru prostokątów o bokach równoległych do ustalonej bazy $\mathbb{R}^2$. Źródło: Wikipedia.

Źródło: K. Spindler Abstract Algebra With Applications, Chapman & Hall.

Definicja 75. Mówimy, że zbiór ograniczony $\Omega \subseteq \mathbb{R}^n$ jest *mierzalny w sensie Jordana*, jeśli

$$\overline{\mu_n(\Omega)} = \underline{\mu_n(\Omega)}.$$

Liczbę powyżej nazywamy *miarą Jordana* zbioru Ω , ozn. $\mu_n(\Omega)$.

Mówiąc równoważnie: ograniczony zbiór $\Omega \subseteq \mathbb{R}^n$ jest mierzalny w sensie Jordana jeśli dla każdego $\epsilon > 0$ istnieją równoległosciany $P_1, \dots, P_m$ oraz $R_1, \dots, R_n$ o rozłącznych wnętrzach rozpięte przez skalarne wielokrotności wektorów z bazy $\mathcal{A}$, że

$$P_1 \cup \dots \cup P_r \subseteq \Omega \subseteq R_1 \cup \dots \cup R_s$$

oraz

$$0 \leq \sum_{j=1}^s \mu_n(R_j) - \sum_{i=1}^r \mu_n(P_i) < \epsilon.$$

Czytelnika zainteresowanego szczegółami tej konstrukcji oraz większą liczbą przykładów odsyłam do świetnego tekstu dr. Michała Krycha: Elementy teorii całkowania, https://www.mimuw.edu.pl/~krych/staszic/skrypt27-calcki_D.pdf.

Wymieńmy kilka własności miary, którą określiliśmy jako rozszerzenie zdefiniowanej na wykładzie miary równoległoscianu.

- Suma skończenie wielu mierzalnych podzbiorów $\mathbb{R}^n$ w sensie Jordana jest mierzalna w sensie Jordana, ale suma nieskończenie wielu – już niekoniecznie.
- Można pokazać, że dla zbiorów mierzalnych $\Omega_1 \subseteq \Omega_2$ mamy $\mu_n(\Omega_1) \leq \mu_n(\Omega_2)$.

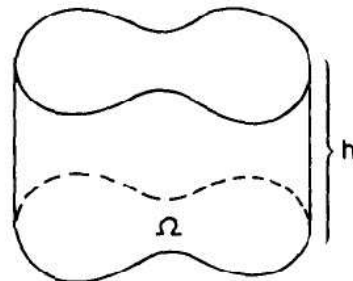
Uogólnienia poznanych przez nas rezultatów, w tym niezwykle istotna zasada Cavalieriego (odsyłam też do cytowanego tekstu) wypisuję niżej.

- **Twierdzenie.** Niech $U \subseteq (\mathbb{R}^n, \langle \cdot, \cdot \rangle_{st})$ będzie podprzestrzenią afiniczną wymiaru $n - 1$, czyli tzw. hiperpłaszczyzną, oraz niech $v \in U^\perp$, gdzie $\|v\| = 1$. Niech μ_n oraz μ_{n-1} będą miarami Jordana na $\mathbb{R}^n$ oraz na U . Dla dowolnego podzbioru $\Omega \subseteq U$ mierzalnego w sensie Jordana oraz dodatniej liczby $h > 0$ określamy **cylinder nad Ω wysokości h** jako zbiór:

$$\text{Cyl}(\Omega, h) := \{x + tv \in \mathbb{R}^n \mid x \in \Omega, 0 \leq t \leq h\}.$$

Wówczas:

$$\mu_n(\text{Cyl}(\Omega, h)) = h \cdot \mu_{n-1}(\Omega).$$

$\text{Cyl}(\Omega, h)$

Źródło: K. Spindler Abstract Algebra With Applications, Chapman & Hall.

- **Twierdzenie (Zasada Cavalieriego (1635)).** Niech Ω będzie mierzalnym (w s. J.) podzbiorem $(\mathbb{R}^n, \langle \cdot, \cdot \rangle_{st})$, niech U będzie hiperpłaszczyzną i niech $n_0 \in U^\perp$ ma długość 1. Dla $t \in \mathbb{R}$ niech

$$\Omega_t := \Omega \cap (tn_0 + U).$$

Jeśli Ω_t jest mierzalny (w sensie Jordana) dla $a \leq t \leq b$ oraz pusty dla pozostałych t , to:

$$\mu_n(\Omega) = \int_a^b \mu_{n-1}(\Omega_t) dt.$$

Czytelnik zechce wpisać w dowolną wyszukiwarke hasło „zasada Cavalieriego”, a przekona się o jej licznych i pięknych zastosowaniach. Można też obejrzeć wiele przyjemnych filmów, np. <https://youtu.be/0xCe6LGWwJU>. Oczywiście cytowany wyżej tekst da Państwu ścisły pogląd na te zagadnienia.

- **Wniosek.** Niech U będzie hiperpłaszczyzną w $(\mathbb{R}^n, \langle \cdot, \cdot \rangle_{st})$ i niech Ω będzie mierzalnym (w s. J.) podzbiorem U . Dla każdego elementu $p \in V \setminus U$ przez **stożek nad Ω** określamy zbiór:

$$Cone(\Omega, p) := \{(1-t)x + tp \in \mathbb{R}^n \mid x \in \Omega, 0 \leq t \leq 1\},$$

czyli jest to suma wszystkich odcinków łączących elementy Ω z p . Jeśli h jest odległością p od U , to $\mu_n(Cone(\Omega, p)) = \frac{h}{n} \mu_{n-1}(\Omega)$.

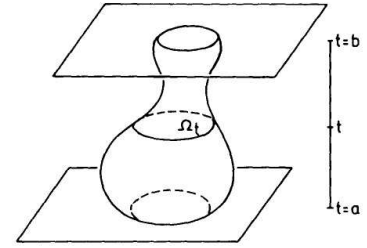
Wykażmy ostatni wniosek. Zgodnie z zasadą Cavalieriego rozważamy zbiór $\Omega_t = \Omega \cap (tn_0 + U)$, gdzie $0 \leq t \leq h$. Jest to obraz Ω przy jednoładności o środku w p o skali $\frac{h-t}{h} \Omega$. Zgodnie z twierdzeniem o zmianie miary przy przekształceniu afinicznym, $\mu_{n-1}(\Omega_t) = \left(\frac{h-t}{h}\right)^{n-1} \mu_{n-1}(\Omega)$ (zobacz macierz tej jednoładności). Zgodnie z zasadą Cavalieriego mamy zatem $\mu_n(Cone(\Omega, p))$ równe jest:

$$\int_0^h \left(\frac{h-t}{h}\right)^{n-1} \mu_{n-1}(\Omega) dt = h \cdot \mu_{n-1}(\Omega) \int_0^1 \tau^{n-1} d\tau = \frac{h}{n} \cdot \mu_{n-1}(\Omega).$$

Fakt 95 (Wniosek – pole, wzór 1.). Niech $p_0, \dots, p_n \in (\mathbb{R}^n, \langle \cdot, \cdot \rangle_{st})$ i niech $S = S(p_0, \dots, p_n)$. Niech też $\alpha_i = \overrightarrow{p_0 p_i}$, dla $i = 1, \dots, n$. Wówczas:

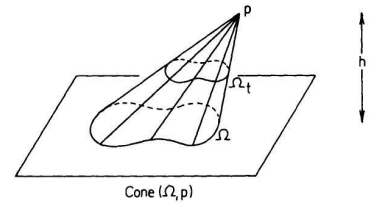
$$\mu_n(S) = \frac{1}{n!} \sqrt{W(\alpha_1, \dots, \alpha_n)} = \frac{1}{n!} \left| \det \begin{bmatrix} | & | & & | \\ p_0 & p_1 & \dots & p_n \\ | & | & & | \\ 1 & 1 & & 1 \end{bmatrix} \right|.$$

przy czym w kolumnach macierzy z prawej strony (*) są współrzędne $p_0, \dots, p_n$ w pewnym układzie bazowym $p_0, \alpha_1, \dots, \alpha_n$ przestrzeni $\mathbb{R}^n$.

Źródło: K. Spindler Abstract Algebra With Applications, Chapman & Hall.

Te zastosowania to chociażby znane ze szkoły wzory na objętości ostrosłupa, stożka, kuli itd.

Źródło: K. Spindler Abstract Algebra With Applications, Chapman & Hall.

Szczególny przypadek. Dla standardowego układu bazowego w $\mathbb{R}^2$ dostajemy wzór na pole S trójkąta o wierzchołkach w punktach $(x_1, y_1), (x_2, y_2), (x_3, y_3)$ oraz warunek konieczny i wystarczający do współliniowości tych punktów. Dostajemy także równanie prostej przechodzącej przez dwa zadane punkty.

Dowód. Odejmując pierwszą kolumnę od wszystkich pozostałych dostajemy stosunkowo łatwo jedną z równości:

$$\begin{aligned} \det \begin{bmatrix} | & | & \dots & | \\ p_0 & p_1 & \dots & p_n \\ | & | & & | \\ 1 & 1 & & 1 \end{bmatrix}^2 &= \det \begin{bmatrix} | & | & \dots & | \\ p_0 & \overrightarrow{p_0 p_1} & \dots & \overrightarrow{p_0 p_n} \\ | & | & & | \\ 1 & 0 & & 0 \end{bmatrix}^2 = \\ &= \det \begin{bmatrix} | & & & | \\ \alpha_1 & \dots & & \alpha_n \\ | & & & | \end{bmatrix}^T \cdot \det \begin{bmatrix} | & & & | \\ \alpha_1 & \dots & & \alpha_n \\ | & & & | \end{bmatrix} = \\ &= \det \begin{bmatrix} \langle \alpha_1, \alpha_1 \rangle & \dots & \langle \alpha_1, \alpha_n \rangle \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \langle \alpha_n, \alpha_1 \rangle & \dots & \langle \alpha_n, \alpha_n \rangle \end{bmatrix} = \\ &= W(\alpha_1, \dots, \alpha_n)^2. \end{aligned}$$

Dowód jest indukcyjny ze względu na n . Dla $n = 1$ mamy z definicji (równoległoscianu) $\mu_1(S(p_0, p_1)) = \sqrt{W(\alpha_1)}$.

Rozważmy zatem sympleks rozpięty na afinicznie niezależnym układzie $p_0, \dots, p_{n+1}$ punktów w $\mathbb{R}^n$. Wiemy też (poprzedni fakt o mierze n -wymiarowej stożka), że

$$\mu_{n+1}(S(p_0, \dots, p_{n+1})) = \frac{h}{n+1} \mu_n(S(p_0, \dots, p_n)).$$

A zatem możemy wstawić uzyskaną wyżej formułę na $\mu_n(S(p_0, \dots, p_n))$ i dostajemy dwa przedstawienia szukanej objętości $\mu_{n+1}(S(p_0, \dots, p_{n+1}))$:

$$\frac{h}{(n+1)!} \left| \det \begin{bmatrix} | & | & \dots & | \\ p_0 & p_1 & \dots & p_n \\ | & | & & | \\ 1 & 1 & & 1 \end{bmatrix} \right| = \frac{1}{(n+1)!} \left| \det \begin{bmatrix} | & | & \dots & | & | \\ p_0 & p_1 & \dots & p_n & * \\ | & | & & | & | \\ 0 & 0 & \dots & 0 & h \\ 1 & 1 & & 1 & 1 \end{bmatrix} \right|.$$

Powyższa równość wynika z rozwinięcia Laplace'a. Twierdzimy, że macierz (której wyznacznik liczymy) po prawej jest macierzą współrzędnych punktów $p_0, \dots, p_n, p_{n+1}$ w pierwotnej bazie punktowej $p_0; \alpha_1, \dots, \alpha_n$ uzupełnionej o wektor $\frac{1}{h} \overrightarrow{p_{n+1} p_0}$. Mamy wtedy

$$p_{n+1} = p_0 + h \overrightarrow{\frac{1}{h} p_{n+1} p_0}$$

zaś punkty $p_0, \dots, p_n$ mają w rozszerzonym układzie identyczne n współrzędnych, jak w pierwotnym (i ostatnie równe 0). $\square$

Widzicie zatem Państwo, że od dość ogólnych abstrakcyjnych rozważań przeszliśmy do bardzo konkretnych zastosowań. Jest ich więcej.

Fakt 96 (Wniosek – pole, wzór 2.). Niech $p_0, \dots, p_n \in (\mathbb{R}^n, \langle \cdot, \cdot \rangle_{st})$ i niech $S = S(p_0, \dots, p_n)$. Niech też $\alpha_i = \overrightarrow{p_0 p_i}$, dla $i = 1, \dots, n$ oraz przyjmijmy $d_{ij} = \|p_i - p_j\|$, dla $0 \leq i, j \leq n$. Wówczas:

$$\mu_n(S)^2 = \frac{1}{2^n \cdot (n!)^2} \cdot \left| \det \begin{bmatrix} 0 & d_{01}^2 & \dots & d_{0n}^2 & 1 \\ d_{10}^2 & 0 & \dots & d_{1n}^2 & 1 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ d_{n0}^2 & d_{n1}^2 & \dots & 0 & 1 \\ 1 & 1 & \dots & 1 & 0 \end{bmatrix} \right|^2.$$

Przypadek szczególny. Wzór Herona. Niech $\triangle$ będzie trójkątem o bokach długości a, b, c i niech V będzie polem $\triangle$. Dla $p = (a + b + c)/2$ mamy:

$$V^2 = \frac{1}{2^2 \cdot (2!)^2} \cdot \left| \det \begin{bmatrix} 0 & a^2 & c^2 & 1 \\ a^2 & 0 & b^2 & 1 \\ c^2 & b^2 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 0 \end{bmatrix} \right| = \frac{|-16p(p-a)(p-b)(p-c)|}{16}.$$

gdzie $p = \frac{1}{2}(a + b + c)$.

Dowód. Już wiemy, że

$$n! \cdot \mu_n(S) = \left| \det \begin{bmatrix} | & \dots & | \\ p_0 & \dots & p_n \\ | & \dots & | \\ 1 & \dots & 1 \end{bmatrix} \right| = \left| \det \begin{bmatrix} | & \dots & | \\ p_0 & \dots & p_n \\ | & \dots & | \\ 1 & \dots & 1 \end{bmatrix}^T \right|.$$

Możemy też zmodyfikować te macierze, nie zmieniając wyznaczników, i dostać:

$$n! \cdot \mu_n(S) = \left| \det \begin{bmatrix} - & p_0^T & - & 1 & 0 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ - & p_n^T & - & 1 & 0 \\ - & 0^T & - & 0 & 1 \end{bmatrix} \right| = \left| \det \begin{bmatrix} | & \dots & | & | \\ p_0 & \dots & p_n & 0 \\ | & \dots & | & | \\ 0 & \dots & 0 & 1 \\ 1 & \dots & 1 & 0 \end{bmatrix}^T \right|.$$

Mnożymy dwie macierze i na chwilę przypominamy sobie, że p_i to wektory. Zatem $(n! \cdot \mu_n(S))^2$ jest równe:

$$\left| \det \begin{bmatrix} \langle p_0, p_0 \rangle & \dots & \langle p_0, p_n \rangle & 1 \\ \vdots & & \vdots & \vdots \\ \langle p_n, p_0 \rangle & \dots & \langle p_n, p_n \rangle & 1 \\ 1 & \dots & 1 & 0 \end{bmatrix} \right| = 2^n \cdot \left| \det \begin{bmatrix} 2\langle p_0, p_0 \rangle & \dots & 2\langle p_0, p_n \rangle & 1 \\ \vdots & & \vdots & \vdots \\ 2\langle p_n, p_0 \rangle & \dots & 2\langle p_n, p_n \rangle & 1 \\ 1 & \dots & 1 & 0 \end{bmatrix} \right|.$$

Dostaliśmy tę równość mnożąc pierwsze $n + 1$ wierszy przez 2 i jednocześnie dzieląc ostatnią kolumnę przez $\frac{1}{2}$. Teraz upraszczamy ten

wyznacznik. Dla każdego k , gdzie $0 \leq k \leq n$ odejmujemy $\|p_k\|^2$ -razy ostatni wiersz od $k + 1$ -wszego wiersza, a jednocześnie odejmujemy $\|p_k\|^2$ -razy ostatnią kolumnę od kolumny $k + 1$ -wszej. Aby ogarnąć to, co powstanie wprowadzamy oznaczenia:

$$a_{ij} := 2\langle p_i, p_j \rangle - \|p_i\|^2$$

$$b_{ij} := 2\langle p_i, p_j \rangle - \|p_i\|^2 - \|p_j\|^2 = -\|p_i - p_j\|^2 = -d_{ij}^2.$$

Dostajemy (pamiętając, że $d_{ii} = \|p_i - p_i\| = 0$):

$$2^n \cdot (n!)^2 \mu_n(S)^2 = \left| \det \begin{bmatrix} 2\langle p_0, p_0 \rangle & \dots & 2\langle p_0, p_n \rangle & 1 \\ \vdots & & \vdots & \vdots \\ 2\langle p_n, p_0 \rangle & \dots & 2\langle p_n, p_n \rangle & 1 \\ 1 & \dots & 1 & 0 \end{bmatrix} \right| =$$

$$= \left| \det \begin{bmatrix} a_{00} & \dots & a_{0n} & 1 \\ \vdots & & \vdots & \vdots \\ a_{n0} & \dots & a_{nn} & 1 \\ 1 & \dots & 1 & 0 \end{bmatrix} \right| = \left| \det \begin{bmatrix} b_{00} & \dots & b_{0n} & 1 \\ \vdots & & \vdots & \vdots \\ b_{n0} & \dots & b_{nn} & 1 \\ 1 & \dots & 1 & 0 \end{bmatrix} \right| =$$

$$= \left| \det \begin{bmatrix} d_{00}^2 & \dots & d_{0n}^2 & -1 \\ \vdots & & \vdots & \vdots \\ d_{n0}^2 & \dots & d_{nn}^2 & -1 \\ 1 & \dots & 1 & 0 \end{bmatrix} \right| = \left| \det \begin{bmatrix} 0 & \dots & d_{0n}^2 & 1 \\ \vdots & & \vdots & \vdots \\ d_{n0}^2 & \dots & 0 & 1 \\ 1 & \dots & 1 & 0 \end{bmatrix} \right|.$$

Fakt 97 (Wniosek – pole, wzór 3.). Niech $p_0, \dots, p_n \in (\mathbb{R}^n, \langle \cdot, \cdot \rangle_{st})$ są równej długości: $\|p_i\| = r$ tzn. jeśli wszystkie wierzchołki p_i leżą na sferze o promieniu r o środku (gdzieś, czyli) w punkcie 0 , to dla $S = S(p_0, \dots, p_n)$ mamy:

$$\mu_n(S)^2 = \frac{1}{2^{n+1}(n!)^2 r^2} \cdot \left| \det \begin{bmatrix} 0 & d_{01}^2 & \dots & d_{0n}^2 \\ d_{10}^2 & 0 & \dots & d_{1n}^2 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ d_{n0}^2 & d_{n1}^2 & \dots & 0 \end{bmatrix} \right|.$$

Ilustracja. Niech $\triangle$ będzie trójkątem o bokach długości a, b, c i niech V będzie polem $\triangle$. Jeśli r jest promieniem okręgu opisanego na trójkącie $\triangle$, to $4Vr = abc$.

$$V^2 = \frac{1}{2^{2+1} \cdot (2!)^2 \cdot r^2} \cdot \det \begin{bmatrix} 0 & a^2 & c^2 \\ a^2 & 0 & b^2 \\ c^2 & b^2 & 0 \end{bmatrix} = \frac{1}{2^{2+1} \cdot (2!)^2 \cdot r^2} \cdot 2a^2 b^2 c^2.$$

Dowód. Wiemy, że $r \cdot n! \cdot \mu_n(S)$ to (także):

$$r \cdot \left| \det \begin{bmatrix} | & & | \\ p_0 & \dots & p_n \\ | & & | \\ 1 & & 1 \end{bmatrix} \right| = \left| \det \begin{bmatrix} | & & | \\ -p_0 & \dots & -p_n \\ | & & | \\ r & & r \end{bmatrix} \right|.$$

A zatem $r \cdot n! \cdot \mu_n(S)$ równe jest:

$$r \cdot \left| \det \begin{bmatrix} - & p_0^T & - & 1 \\ & \vdots & & \vdots \\ - & p_n^T & - & 1 \end{bmatrix} \right| = \left| \det \begin{bmatrix} - & p_0^T & - & r \\ & \vdots & & \vdots \\ - & p_n^T & - & r \end{bmatrix} \right|.$$

$$r \cdot \left| \det \begin{bmatrix} | & & | \\ p_0 & \cdots & p_n \\ | & & | \\ 1 & & 1 \end{bmatrix} \right| = \left| \det \begin{bmatrix} | & & | \\ -p_0 & \cdots & -p_n \\ | & & | \\ r & & r \end{bmatrix} \right|.$$

A zatem wymnażając:

$$(n!)^2 \cdot \mu_n(S)^2 \cdot r^2 = \left| \det \begin{bmatrix} r^2 - \|p_0\|^2 & r - \langle p_0, p_1 \rangle & \cdots & r^2 - \langle p_0, p_n \rangle \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ r^2 - \langle p_0, p_n \rangle & r^2 - \langle p_1, p_n \rangle & \cdots & r^2 - \|p_n\|^2 \end{bmatrix} \right|.$$

Stąd już wynika teza, bowiem mamy:

$$\begin{aligned} d_{ij}^2 &= \|p_i - p_j\|^2 = \|p_i\|^2 + \|p_j\|^2 - 2\langle p_i, p_j \rangle \\ &= r^2 + r^2 - 2\langle p_i, p_j \rangle \\ &= 2(r^2 - \langle p_i, p_j \rangle). \end{aligned}$$

Fakt 98 (Wniosek - jeszcze jeden (ćwiczenie)). Niech $p_0, \dots, p_{n+1}$ będą w $\mathbb{R}^n$. Wówczas dla $d_{ij} = \|p_i - p_j\|$ mamy:

$$-(-2)^n \det \underbrace{\begin{bmatrix} \|p_0\|^2 & p_0^T & 1 \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ \|p_{n+1}\|^2 & p_{n+1}^T & 1 \end{bmatrix}}_A = \det \begin{bmatrix} 0 & d_{01}^2 & \cdots & d_{0n}^2 & 1 \\ d_{10}^2 & 0 & \cdots & d_{1n}^2 & 1 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ d_{n0}^2 & d_{n1}^2 & \cdots & 0 & 1 \\ 1 & 1 & \cdots & 1 & 0 \end{bmatrix}.$$

Co więcej, następujące warunki są równoważne.

- (1) Punkty $v_0, \dots, v_{n+1}$ leżą na hiperpłaszczyźnie lub na sferze w $\mathbb{R}^n$.
- (2) Istnieją $a, c \in \mathbb{R}, b \in \mathbb{R}^n$ (nie wszystkie równe 0) takie, że $v = (v_0, \dots, v_{n+1})$ spełniają $a\|v\|^2 + 2\langle b, v \rangle + c = 0$;
- (3) $\det A = 0$.

Przykładowe zastosowanie: twierdzenie Ptolemeusza o czworokącie.

Jak Państwo widzicie, także z poziomu algebry liniowej (nie tylko analizy) dowodzić można szereg elementarnych rezultatów, także elementarnych. Można je traktować jako elementy geometrii analitycznej w n -wymiarach. Nie są one zasadniczą częścią wykładu, ponieważ zajmujemy się w nim strukturami i pojęciami przydatnymi nie tylko w geometrii, ale w i całej matematyce.